

**Javaslat nemzeti érték felvételére
a Kapos–hegyháti Natúrpark Tájegységi Értéktárába**

I. A javaslattevő adatai

1.	<i>A javaslatot benyújtó (személy/ intézmény/ szervezet/ vállalkozás) neve:</i>	
	Szász Gábor	
2.	<i>A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:</i>	
	Név:	Szász Gábor
	Telefonszám:	0630/552-5232
	E-mail cím:	szaszgabor@pecs.egyhazmegye.hu

II. A nemzeti érték adatai

1.	<i>A nemzeti érték megnevezése:</i>
	A Kapos–hegyháti Natúrpark németiséghez kötődő épített öröksége – fachwerk emlékek

2.	<i>A nemzeti érték rövid bemutatása, egyedi jellemzőinek, történetének leírása (3000-6000 karakter):</i>
	<p>Tolna és Baranya megye az ország más déli fekvésű vármegyéihez hasonlóan óriási népességvesztést szenvedett el a török hódoltság, a felszabadító háborúk, majd végül a Rákóczi-szabadságharc idején. A térség vérvesztéseit a XVIII. század elején a szervezett telepítések és az öntevékeny betelepülés pótolta, mely által korábban soha nem látott etnikai sokszínűség alakult ki a natúrparki településeken. A szervezeten mozgatott, tehát toborzott lakosságot túlnyomó részben a németek jelentették. <i>Csibrák, Hőgyész, Kalaznó</i> és <i>Závod</i> németek által benépesítve gyakorlatilag teljesen új alapításúnak tekinthető.</p> <p>A német (sváb) népesség megjelenése a tájhasználati struktúra átalakulását eredményezte, ugyanakkor jelentős társadalmi-gazdasági fejlődést alapozott meg.</p> <p>Az ide települtek – <i>Schmidt János</i> (1939) kutatásai alapján – elsősorban Felső-Hessenből érkeztek. A natúrpark területén fekvő Závod, Mucsi és Lengyel Fulda-környéki németekkel települt. A telepítésben fontos szerepet játszott a lotaringiai hercegségi családból származó Claude Florimond de Mercy gróf, aki itteni birtokainak egyik központját <i>Hőgyészen</i> alakította ki.</p> <p>A Baranya és Tolna megyei német településterületen –, amelyet az idő tájt Sváb-Törökországnak (<i>Schwäbische Türkei</i>) hívtak – több mint 200 német (sváb) település jött létre. E falvak népességének mintegy 85%-a német anyanyelvű volt. Baranya és Tolna megyék területén 1767 körül 75 ezer német származású lakos élhetett. Ezidőtájt a Völgyseg lakosainak mintegy háromnegyed része német volt, és a Hegyhát falvainak egy részében is többségben voltak. <i>Szenyéri Zoltán</i> Dombóváron élő földrajzos-történész kutató részben konkrét adatokon, részben becsléseken alapuló számításai szerint a natúrparki térség településein ebben az időben a németiség létszáma 7 242 fő volt, ami a teljes lakosság 47%-a. A németiség létszáma 1920-ben érte el a maximumát: ekkor 14 880 német nemzetiségű lakos élt a 14 településen, ami a térség összlakosságának 40,7%-a volt. Az itt megtelepedett</p>

	<p>németek fejlett termelési és munkakultúrája, a kialakított belterjes mező- és tejgazdálkodás sajátos termelési körzet kialakítását eredményezte a térségben. A föld nélkül maradt német férfiaknak köszönhetően a kézműipar is magas fejlettségi szintet ért el. Az önellátás szintjét meghaladó termelés megteremtette az árutermelő gazdálkodás alapját is (pl. dohánytermelés). XVIII. század második felétől a térség életében fontosabb szerepet kapott a szőlőtermesztés és borkészítés. Az 1870-es évektől a bor értékesítési lehetőségeinek romlásával a gyümölcsstermesztés, a fuvarozás és a famegmunkáló háziipar terjedt el.</p> <p>1944 őszén a Magyarországot elfoglaló szovjet csapatok elől sok német származású lakos menekült vissza az anyaországba, hurcolták el a Szovjetunióba kényszermunkára vagy telepítettek ki Németországba.</p> <p>A történelem e viharos időszakában a térség alig néhány év alatt elvesztette sváb jellegét. A sváb népi építészeti örökség azonban a hegyháti és völgyeségi falvak arculatát máig meghatározza.</p> <p>Napjainkra a natúrparki térségben az arányszámokat tekintve <i>Hőgyész</i> maradt a „legnémetebb” település, továbbá <i>Lengyelen</i> és <i>Mágoacson és Závodon</i> maradt meg kisebb létszámú német közösség. Megrendítő, hogy <i>Kalaznón</i> gyakorlatilag „eltűnt” a németiség, s <i>Csibrákon, Dúzson, Mucsiban, Kisvejkén, Mekényesen</i> is csak töredékesen maradtak meg.</p> <p>A natúrparki térség épületállományának nagyobb részét a lakóházak és gazdasági épületek alkotják. Ezek közül kiemelkednek az 1710-es évek végétől érkező német betelepülők által épített, sajátos stílust képviselő épületek. Az ebben az időszakban épült „fachwerk” szerkezetű lakóházak közül tudomásunk szerint ma már csak kettő áll. Az egyik a závodi Rákóczi utcában (korábban Mittelgasse) áll, a másik pedig amelyet 2000-ben Lengyelben elbontott lakóház eredeti faszerkezetét felhasználva, minden apró részletet korabeli példák alapján rekonstruálva 2014-2015-ban építettek újra Závodon a Zrínyi utcában (korábban Phoste). A fő homlokzatra beépítésre került egy a faluban – szintén a Rákóczi utcában (Mittelgasse) - fellelt mellszorító gerenda is, vésett felirata tartalmazza az építő házaspár neve mellett az építés évszámát is: 1772. Eredeti „fachwerk” szerkezetű gazdasági épületek találhatóak Mucsiban is: összesen három pajta, valamint Kalaznón néhány melléképület.</p> <p>A németiséghez kötődő lakóépületek a XIX-XX. század fordulója és a II. világháború között jellemzően szinte teljes mértékben kicserélődtek. Ez időszakban a jórészt németek lakta, virágzó, önellátó települések lakóépületei hosszú, oszlopos tornáccal, sok lakószobával, utcai díszítésükben polgári lakások jegyeit hordozva, igényes műszaki megoldások alkalmazásával épültek. Az itteni lakosok életében kiemelkedő fontosságú gazdasági épületek jó arányú homlokzatképzéssel készültek, téglarchitektúrájuk gazdagon díszített.</p>
3.	<p><i>Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett (500-1000 karakter):</i></p>
	<p>A fachwerk emlékek száma a Dél-Dunántúlon alig néhány tíz darabra tehető, újak előkerülésére kicsi az esély. Ezek a lakó- és gazdasági épületek hűen tükrözik a német telepések építési, lakó- és gazdálkodási kultúráját, így néprajzi és építészeti szempontból egyaránt kiemelt értéket képviselnek.</p>
4.	<p><i>A nemzeti érték fellelhetőségének helye (település megnevezése, ha egy vagy két településhez köthető; földrajzi koordináta):</i></p>
	<p>Závod - Rákóczi utca (46°23'42.16"É; 18°24'59.76"K) és Zrínyi utca (46°23'35.21"É;</p>

18°25'14.95"K), Mucsi – Alkotmány utca 41. (46°25'36.14"É; 18°23'30.31"K), Kalaznó – Fő u. 52 és Petőfi u. 142.

5.	<i>A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források) (max. 5):</i>
	Kapos–hegyháti Natúrpark – natúrparki megalapozó szakmai háttér tanulmány (2017)
	Országépítő építészeti szaklap 2015
	Fachwerk a Schwabische Türkei területén – Dobosyné Antal Anna
	Fachwerk építkezés a Dél-Dunántúlon – Lantosné Imre Mária és Lantos Miklós
	Szenyéri Zoltán (Illyés Gyula Gimnázium, Dombóvár) a Kapos- hegyháti natúrpark tanulmányhoz végzett kutatásai alapján

A vonal alatti részt a szakértői testület tölti ki!

6.	<i>A nemzeti érték szakterületi kategória szerinti besorolása (a megfelelő kategória vastagon szedésével):</i>		
	agrár- és élelmiszergazdaság	egészség és életmód	épített környezet
	ipari és műszaki megoldások	kulturális örökség	sport
	természeti környezet	turizmus	

Melléletek

Térkép, archív fénykép(ek) és egyéb illusztráció(k) a javasolt értéktári elem jellege szerint, illetve az elérhetőség függvényében.

Závod, Zrínyi utca, rekonstruált első generációs fachwerk lakóház
(Fotó Szász Gábor)

Mucsi facwerk pajta
(fotó: Szász Gábor)

Závod, Rákóczi utca, első generációs fachwerk lakóház
Fotó: (Szász Gábor)

Kalaznó fachwerk pajta
(Fotó: Szász Gábor)

Kalaznó Petőfi u. 142.
Fotó: Kalaznó Önkormányzat